

TURTINĖS ŽALOS KATEGORIZAVIMO PROBLEMOS LIETUVOS DELIKTŲ TEISĖJE LYGINAMUOJU ASPEKTU

Julija Kiršienė*

**Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedra
Donelaičio g. 14, LT-44211 Kaunas
Telefonas 26311
El.paštas: j.kirsiene@tf.vdu.lt*

Toma Aleknaitė**

***Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedra
Donelaičio g. 14, LT-44211 Kaunas
Telefonas 26311
El.paštas: taleknaite@gmail.com*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamos turtinės žalos kategorizavimo problemos Lietuvos deliktų teisėje remiantis Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (ECTIL) vykdyto projekto medžiaga, siekiant nustatyti, kokios turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos yra identifikuojamos Lietuvos teisėje.

Pirmojoje straipsnio dalyje nagrinėjama turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijų išskyrimo reikšmė bei aktualumas. Antroje dalyje analizuojami esminiai tokių kategorijų atskyrimo kriterijai. Trečioje straipsnio dalyje analizuojama, kaip tokios kategorijos atskleidžiamos Lietuvos teisės aktuose bei teismų praktikoje, o taip pat Lietuvos autorių mokslinėje literatūroje. Tyrimo metu nustatyta, jog Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje įtvirtintos ir taikomos tik 4 turtinės žalos, kylančios iš deliktų, rūšys, tačiau ne visos jos identifikuojamos ir taikomos tiksliai.

Pagrindinės sąvokos: turtinė žala, turtinės žalos kategorijos, deliktai, deliktų teisė.

ĮVADAS

Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol skirta itin mažai dėmesio turtinės žalos kategorizavimo problemoms, todėl straipsnį inspiravo Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (ECTIL) atliktas projektas, kurio tikslas buvo palyginti įvairiose Europos šalyse taikomas žalos kategorijas. Šio projekto rezultatai yra publikuoti 2011 metais išleistoje knygoje „Digest of European Tort Law Vol 2: Essential Cases on Damage“¹. Kadangi turtinė žala, kylanti iš deliktų gali būti labai įvairi, sprendžiant dėl tokios žalos atlyginimo klausimus dažnai iškyla su jos įrodinėjimu, nukentėjusiųjų nustatymu bei žalos atlyginimo metodais susijusios problemos. Dėl šios priežasties ypač aktualus tampa turtinės žalos kategorijų išskyrimas pagal įvairius kriterijus. Tuo labiau, kad žalos, kylančios iš deliktų kategorizavimą

¹ Minimas Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL)) vykdytas tyrimas, skirtas išsiaiškinti įvairių šalių praktiką turtinės žalos kategorizavimo ir atlyginimo klausimais. /Winiger, B., et al. (ed.). *Essential cases on damage*. Berlin; Boston : Walter de Gruyter, 2011.

pastaruoju metu bandoma harmonizuoti ir Europos lygmeniu vykdant įvairius tiriamuosius projektus². Jais siekiama nustatyti pagrindinius įvairių valstybių taikomus principus, sprendžiant klausimus, susijusius su turto žala, kylanti iš deliktų, ir analizuojant tokio pobūdžio žalos kategorizavimą, palyginti nacionalinių teismų praktiką esminiais klausimais.

Pastebėtina, jog turto žalos, kylanti iš deliktų, kategorijas įprasta skirti daugelyje valstybių nepriklausomai nuo to, ar jos priklauso kontinentinės, ar bendrosios teisės tradicijos valstybių šeimoms – išskirtosios kategorijos išsamiai nagrinėjamos moksliniuose darbuose, kurie yra teorinis pagrindas nacionaliniams teismams nagrinėjant tokio pobūdžio bylas. Lietuvos situacija šiuo atveju yra kitokia: Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas identifikuoja tik keletą turto žalos kategorijų, o ir mokslinės literatūros šiuo klausimu nėra daug, taigi ši sritis išsamiai netirta. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras pateikia tą pačią civiliniame kodekse randamą klasifikaciją, nurodydamas, kad žala gali pasireikšti esamų turto vertybių sunaikinimu, jų vertės sumažinimu ar turto padėties grąžinimu į ankstesnę padėtį (tiesioginė, reali žala arba pozityvūs nuostoliai) arba tam tikrų materialinių vertybių negavimu (negauta nauda, negautos pajamos arba negatyvūs nuostoliai)³. Kituose Lietuvos autorių darbuose pateikiamas išsamesnis turto žalos skirstymas į kategorijas: turto žala išskiriama į tiesioginę ir netiesioginę⁴, taip pat galima rasti⁵ žalos klasifikaciją pagal vertybių pobūdį: išskiriama žala turtui (padaroma ji sunaikinant, sugadinant, sumažinant vertę), asmeniui (padaroma atimant gyvybę, sužalojant jo psichinę ar fizinę sveikatą, pažeidžiant žmogaus teises).⁶ Grynai ekonominę žalą išsamiai išanalizavo Simona Selelionytė Drukteinienė⁷.

Taigi šiuo straipsnio **tikslas** yra siekimas pagrįsti turto žalos kategorizavimo Lietuvos deliktų teisėje reikalingumą bei identifikuoti kategorizavimo problemas lyginamuoju aspektu.

² Pavyzdžiui Europos deliktų ir draudimo teisės centro vykdomi projektai, plačiau apie tai: ECTIL - European Centre of Tort and Insurance Law, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.ectil.org/>>. arba Common core projektas, plačiau apie tai: Research, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.common-core.org/node/35>>.

³ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.). *Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso Komentaras*, 1 leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 342.

⁴ Mikelėnas, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 180; Ambrasienė, D., et al. (ed.), *Civilinė Teisė: Prievolių Teisė*, 3 leidimas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006, p. 191 ir kt.

⁵ Mikelėnas, V., *op. cit.*, p.180.

⁶ *Ibid.*, p. 144-188.

⁷ Selelionytė-Drukteinienė, S. Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 4.118: 123-146.

Atliekant tyrimą nagrinėtos Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso⁸, Prancūzijos Respublikos Civilinio kodekso⁹, Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinio kodekso¹⁰ nuostatos, susijusios su tam tikrų turinės žalos kategorijų žalos atlyginimu. Apžvelgtos ir nagrinėtos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys civilinėse bylose – peržiūrėta daugiau nei 180 nutarčių¹¹. Remiamasi Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (toliau - ECTIL) parengtu klausimynu¹², skirtu nustatyti, kaip žala kategorizuojama įvairiose valstybėse. Taip pat remiantis kito ECTIL tyrimo¹³, atlikto 2000 m., kuriuo buvo analizuojama valstybių praktika kategorizuojant turinę žalą, kylančią iš deliktų, medžiaga, nagrinėti tam tikri Prancūzijos, Vokietijos, Graikijos, Belgijos, Italijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos teismų praktikos aspektai.

Vykdam tyrimą buvo atlikta LR teisės aktų bei mokslinės literatūros analizė naudojant sisteminį ir lyginamąjį **metodus**. Aukščiau minėtame ECTIL klausimyne pateikti klausimai, padedantys identifikuoti atskiras turinės žalos kategorijas, buvo naudojami kaip gairės vertinant Lietuvos deliktų teisės doktriną ir praktiką.

TURTINĖS ŽALOS KATEGORIZAVIMO AKTUALUMAS IR REIKŠMĖ

Turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos buvo pradėtos skirti dar Romėnų teisėje¹⁴, pvz. neteisėta veika prieš asmenį (*iniuria*) ir neteisėtas svetimo daikto sugadinimas (*damnum iniuria datum*). Jau tuomet buvo išskirti ir tam tikri specifiniai atvejai, kuriuos šiandien nagrinėjame kaip atskiras turinės žalos kategorijas (pvz. daikto vertės sumažėjimas, daikto valdymo praradimas ir pan.).

Šiandien įvairiose jurisdikcijose taikomų turinės žalos kategorijų sąrašas yra nepalyginamai išsamesnis. Tokį rezultatą paaiškina Edvard J. Kionka¹⁵, teigdamas, jog turinės žalos kategorijos išsikristalizavo ilgainiui sprendžiant įvairias situacijas, kuriose atsirasdavo turinė žala. Esminiai pasikartojantys atvejai buvo išskirti į atskiras grupes,

⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁹ Prancūzijos Respublikos Civilinis kodeksas, CIVIL CODE, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.

¹⁰ Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinis kodeksas (BGB), German Civil Code BGB, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/>.

¹¹ Procesinio sprendimo kategorija 44.5.2. (S)

¹² Winiger, *supra note 1*.

¹³ Išleistas atskiru leidiniu: Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *Unification of Tort Law: Damages, Principles of European Tort Law*, v. 5. The Hague; Boston: Kluwer Law International, 2001.

¹⁴ Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999, p 261.

¹⁵ Kionka, E. *J.Torts in a Nutshell*, 5th ed, West Nutshell Series. St. Paul, MN: West/Thomson, 2010, p. 17.

kurioms buvo taikomos savos taisyklės ir tam tikri teismo proceso ypatumai. Tokiam požiūriui antrina Allastair Mullis ir Ken Oliphant¹⁶. Autoriai teigia, jog turtinės žalos atlyginimo atvejų grupavimą (kategorizavimą) galima pagrįsti tuo, jog:

- a) kai kurie žalos atlyginimo atvejai yra panašūs savo esme (dalyku) (pvz. žala asmeniui, arba žala daiktui);
- b) skiriasi kiekviena žalos kategorija ginamas interesas (pvz. turtinis interesas, asmens sveikata);
- c) tam tikri žalos atsiradimo atvejai gali būti supaprastinami iki vieno bendro neteisėto veiksmo (pvz. daikto sugadinimas);
- d) tam tikras kategorijas sieja bendras sąmoningo elgesio elementas (pvz. tyčinis elgesys, neatsargumas).

Šie pagrindai (išskyrus d punkte minimą sąmoningo elgesio elementą, kuris, mūsų nuomone, gali būti reikšmingas teismui sprendžiant dėl atlygintinos neturtinės žalos dydžio) gali būti vertinami ir kaip specifiniai tam tikrų turtinės žalos kategorijų požymiai, kuriais remiantis skirtingos kategorijos yra identifikuojamos ir išskiriamos. Skirtingų kategorijų atskyrimas remiantis šiais kriterijais svarbus tuo, kad taikant deliktinės teisės normas praktikoje galima lengviau, tiksliau ir greičiau identifikuoti kilusį ginčą bei įvertinti jo specifiką. Ginčo priskyrimas vienai ar kitai kategorijai leidžia numatyti specifinius žalos atlyginimo materialinius bei procesinius elementus: pavyzdžiui kokia patirta žala gali būti atlyginama (ar sugadinus daiktą gali būti atlyginamos tik remonto išlaidos, ar ir nuostoliai dėl daikto vertės sumažėjimo), kokios įrodinėjimo taisyklės taikomos ir kaip jos pasiskirsto tarp šalių ir pan. Kategorijų atskyrimas pagal aukščiau minėtus kriterijus reikšmingas ir nuoseklios teisinės praktikos kūrimo procese – kiekvienai kategorijai gali būti sukurtos specifinės teisinės taisyklės, kurių laikantis paprasčiau nagrinėti bylą.

Taigi, vertinant turtinės žalos, kylančios iš deliktų, skyrimo į atskiras kategorijas reikšmę, galima išskirti tris esminius aspektus, pagrindžiančius tokios klasifikacijos reikalingumą:

- 1) Teorinis aspektas: kategorijų išskyrimas leidžia visapusiškai analizuoti turtinę žalą, kylančią iš deliktų bei atskleisti esminius jos bruožus. Gana platų turtinės žalos institutą suskirsčius mažesnėmis kategorijomis galima matyti skirtingų kategorijų specifiką, tarpusavio sąveiką, lengviau nustatyti pagrindines problemas ir siūlyti jų sprendimo būdus. Žalos

¹⁶Mullis, A., Oliphant, K. *Torts*. London: Macmillan, 1993, p. 4.

kategorizavimo būtinybę lemia ir tai, kad visos teisės ginamos vertybės nėra lygiavertės. Todėl pritarinama nuomonei, jog “vienas iš svarbiausių kriterijų, leidžiantis nustatyti tinkamą deliktų teisės teikiamos apsaugos apimtį, yra pažeistos vertybės prigimtis, įvertinant jos vietą hierarchijos skalėje”¹⁷.

2) Praktinis aspektas: turtinės žalos skyrimas į tam tikras kategorijas reikšmingas siekiant palengvinti ir supaprastinti teismų bei teisės praktikų darbą – akivaizdu, jog skiriasi skirtingų turtinės žalos kategorijų įrodinėjimo taisyklės, aplinkybės (vertinamieji kriterijai), kuriomis žalos atlyginimas priteisiamas, taisyklės dėl asmenų, kuriems žalos atlyginimas gali būti priteisiamas ir pan., todėl identifikavus atskiras turtinės žalos kategorijas būtų galima užtikrinti vieningos teismų praktikos formavimą bei praktikos numatomumą.

3) Lyginamasis aspektas: pastaruoju metu siekiama unifikuoti pagrindinius iš deliktų kylančios žalos atlyginimo principus, ypač sprendžiant kai kuriuos tarptautinės privatinės teisės klausimus.

Kita vertus, būtina pripažinti, kad žalos kategorijos praktikoje neturėtų būti išskiriamos dirbtinai, todėl daugelis minėtame ECTIL tyrime dalyvavusių tyrėjų pranešimų ataskaitose dažnai nurodydavo, jog vienokių ar kitokių žalos kategorijų, nurodytų klausimyne, praktiniame taikyme, t.y. išieškant, įrodinėjant ar priteisiant žalą, jie nemato didelio skirtumo.

TURTINĖS ŽALOS KATEGORIJŲ IŠSKYRIMO KRITERIJAI

Turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijas galima nagrinėti remiantis jau paminėtais Alastair Mullis ir Ken Oliphant siūlomais kriterijais¹⁸.

Vertinamuoju kriterijumi imant *dalyką, kuriam daromas poveikis*, galima išskirti dvi pagrindines turtinės žalos kategorijas: žalą asmeniui ir žalą daiktui (turtui). Toks skirstymas akivaizdžiai yra labai platus ir dažnai neatskleidžia nagrinėjamų turtinės žalos kategorijų esmės, tačiau tokia klasifikacija patogi, kai nagrinėjama situacija yra nesudėtinga (galima lengvai identifikuoti veikiamą dalyką). Sudėtingesnėse situacijose, atsižvelgiant į specifines aplinkybes, šios kategorijos yra konkretinamos. Kita vertus, yra nemažai turtinės žalos kategorijų, kurias, remiantis tokiu požymiu, sunku identifikuoti – pavyzdžiui, sugadinus

¹⁷ “Teisė į gyvybę, sveikatą, laisvę yra konkrečios, aiškios absoliutinės teisės, jų apsauga turi būti plačiausia. Todėl šios vertybės yra deliktų teisės vertybių skalės viršuje. Teisė į nuosavybę taip pat yra konkreti, aiški, tik, žinoma, ne tokia svarbi kaip pirmiau išvardytos. Todėl nuosavybės teisei taip pat teikiama plati apsauga, tačiau ši vertybė užima žemesnę vietą deliktų teisės ginamų vertybių skalėje. Grynai ekonominio pobūdžio interesai nėra tokie aiškūs. Pripažįstama, kad, suteikiant jiems plačią gynimo apimtį, būtų stipriai ribojama asmenų veiklos laisvė.” Cituota iš : Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*, p. 131.

¹⁸ Mullis, A., Oliphant, K., *supra note 16*, p.4..

daiktą gali atsirasti tiesioginės išlaidos daikto remontui (žala, atsiradusi sugadinus daiktą) ir gali sumažėti daikto vertė, arba dėl galimybės naudotis daiktu gali būti prarastos tam tikros pajamos/pelnas. Taigi veikiamas vienas dalykas, tačiau iš to galima kildinti keletą turtinės žalos rūšių.

Kitas, t.y. *neteisėto veiksmo* vertinamasis kriterijus nusako turtinės žalos kilimo pagrindus, kitaip tariant, įvardijamos tam tikros situacijos, kai turtinė žala atsiranda. Tokių pagrindų galima išskirti nemažai ir dažniausiai jie tiksliai atitinka turtinės žalos kategorijas (pvz., daikto sugadinimas, asmens sužeidimas). Tačiau, remiantis šiuo kriterijumi, taip pat sunku išskirti kai kurias turtinės žalos kategorijas – pavyzdžiui analizuojant jau minėtą pavyzdį su daikto sugadinimu, akivaizdu, kad nors šiuo atveju neteisėtas veiksmas yra vienas, tačiau iš jo kilusių turtinės žalos rūšių, kaip jau buvo įvardinta ankstesnėje pastraipoje, gali būti keletas.

Remiantis *intereso, kuris kiekvienu konkrečiu atveju yra ginamas*, kriterijumi, galima išskirti šias kategorijų grupes:

- kategorijas, susijusias su asmens interesais dėl sveikatos ir/ar gyvybės išsaugojimo: žala, atsiradusi dėl asmens sveikatos sužalojimo, žala, atsiradusi dėl gyvybės atėmimo;
- kategorijas, susijusias su nuosavybe ir turto valdymu: žala, atsirandanti sugadinus ar sunaikinus daiktą, žala, atsirandanti dėl daikto vertės sumažėjimo, žala, atsirandanti dėl galimybių valdyti/naudotis daiktu sumažėjimo;
- pelno gavimu ar kita (nebūtinai finansine) nauda: pavyzdžiui grynai ekonominio pobūdžio žala, žala atsiradusi dėl pasitikėjimo arba teisėtų lūkesčių, žala, atsirandanti dėl pelno, taip pat gaunamo iš neteisėtos veikos, netekimo ir pan.

Pažymėtina, kad kai kurios žalos rūšys gali būti priskiriamos skirtingoms kategorijoms: pvz., žala, atsiradusi dėl gyvenimo trukmės sumažėjimo, yra ir žala asmeniui (dėl sveikatos bei gyvenimo trukmės gėrių, kurie yra ginami), ir žala turtui (nes dėl sutrumpėjusios gyvenimo trukmės gali būti prarandama dalis pajamų).

Kita vertus, kadangi deliktinė atsakomybė yra turtinio pobūdžio¹⁹, visas kategorijas vienija tai, jog nepaisant žalos rūšies ir kategorijos, jos atlyginimas yra galimas tik pinigine ar kitokia turtine išraiška.

¹⁹ Mikelėnas, V. *supra note*. 4, p. 44.

Pastebėtina, jog paminėti žalos kategorizavimo kriterijai nėra vieninteliai, kuriais galima remtis išskiriant turtinės žalos kategorijas. Anot prof. V. Mikelėno²⁰, nagrinėjant turtinę žalą, kylančią iš delikto, ypač svarbūs požymiai yra *žalos atsiradimo momentas* (žala kilo poveikio momentu ar atsirado žymiai vėliau) ir *kilusios žalos santykis su neteisėta veika* (ar žala atsirado kaip tiesioginis poveikio rezultatas, ar ji atsirado vėliau, kaip tam tikra neteisėtos veikos pasekmė). Šie kriterijai įgalina išskirti dar keletą įvairių šalių doktrinoje ir praktikoje minimų turtinės žalos kategorijų²¹:

- 1) *damnum emergens* ir *lucrum cessans* arba reali žala ir negautos pajamos (*positive damage and loss of profit (loss of income)*)
- 2) pirminė ir paskesnė žala (*primary and consequential damage*).

Analizuojant *damnum emergens* ir *lucrum cessans* kategorijas, pastebėtina, kad skirtingos valstybės savo teisės sistemose šias kategorijas išskiria nevienodai: kontinentinės teisės šalyse dažniau naudojami *damnum emergens* ir *lucrum cessans* terminai, bendrosios teisės šalyse – reali žala ir negautos pajamos²². Iš apibendrintų Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (ECTIL) tyrimo rezultatų²³ matyti, jog kalbant apie *damnum emergens* ir *lucrum cessans* žalos kategorijas akcentuojamas nukentėjusiojo ryšys su neteisėta veika ir iš to kylantys žalos įrodinėjimo skirtumai. Kaip jau buvo minėta, mokslinėje literatūroje terminas „negautos pajamos“ (*lost earnings (profit)*) naudojamas dažniausiai bendrosios teisės tradicijos šalyse, kontinentinės teisės tradicijos šalys naudoja terminą *lucrum cessans*, suprantamą kaip dėl neteisėtos veikos laikinai netektos pajamos ar pelnas. *Damnum emergens* apibūdinama kaip žala, „atsirandanti tiesiogiai ir iškart po neteisėto veiksmo, priešinga žalai, atsirandančiai kaip neteisėto veiksmo padarinys ar rezultatas.“²⁴ Kategorizuojant *lucrum cessans* arba „negautas pajamas“, jos priešpastatomos realiai neteisėtos veikos metu patirtai žalai, todėl natūraliai suvokiamos kaip vėlesnis neteisėtos veikos padarinys. Dėl tokios orientacijos į vėliau atsirasiančius padarinius sunku tinkamai įvertinti ir nusakyti atsiradusią žalą, išmatuoti atlygintinus nuostolius – kategorija tampa mažiau apibrėžta. Tai turi įtakos įrodymų teikimo taisyklėms ir teismo procesui: remiantis Ulrich Magnus, „ši kategorija visų

²⁰ *Ibid.*, p. 144.

²¹ Kategorijos išskiriamos atsižvelgiant į ECTIL klausimyną, žr. išnašą Nr. 1./Winiger, B., *supra note 1*.

²² Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note 13*, p. 193.

²³ Kalbama apie atskiru leidiniu išleistą Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL)) atlikto turtinės žalos vertinimo bei reglamentavimo įvairiose Europos šalyse bei Jungtinėse Amerikos Valstijose tyrimo medžiagą: *Ibid.*

²⁴ Owen, R. *Essential Tort Law*. London: Cavendish, 2000. p. 173.

pirma išskiriama įrodinėjimo tikslais²⁵, t.y. siekiant pabrėžti, kad šios kategorijos bylose įrodinėjimo taisyklės skiriasi nuo taikomų kitais atvejais. Daugumos vėlesniame ECTIL tyrime dalyvavusių valstybių ataskaitose pažymima, kad šių šalių jurisdikcijos išskiria *damnum emergens* ir *lucrum cessans* (arba reali žala ir negautos pajamos) kategorijas, tačiau jų apibūdinimas, ypač kalbant apie *lucrum cessans* kategoriją įvairiose jurisdikcijoje skiriasi. Vokietijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Olandijoje, Švedijoje, Estijoje ir kitose šalyse, šios kategorijos išskirtos teisės aktuose, kitų Europos šalių jurisdikcijoje jų skirtumai atsiskleidžia teismų praktikoje. Pavyzdžiui *damnum emergens* Austrijoje, Portugalijoje ir Italijoje yra apibūdinamas kaip realus turto sumažėjimas, tuo tarpu *lucrum cessans* – kaip sutrukdytas turto vertei (masyvui) padidėti. Kitose šalyse, pvz. Vokietija, Estija, Čekija, Ispanija, šių kategorijų skirtumai apibūdinami per žalos išieškojimo skirtumus, nes vertinant *lucrum cessans* žalą iš vienos pusės kyla klausimas, kas yra negautas pelnas (pajamos), o iš kitos pusės – adekvataus priežastinio ryšio klausimai. Pastebėtina, kad grynai ekonominio pobūdžio žala yra antrinio nukentėjusiojo negautos pajamos²⁶, taigi irgi gali būti priskirta šiai kategorijai. Analizuojant šių kategorijų atskyrimo praktinį aspektą, didžiausias skirtumas pasireiškia įrodinėjimo procese, kadangi *lucrum cessans* paprastai sunkiau įrodyti.

Pirminės ir paskesnės žalos kategorijų (*primary and consequential damage*, paskesnė žala Lietuvos teisės doktrinoje dar vadinama išplaukiančia²⁷) atskyrimą teismų praktikoje galima pastebėti jau Romėnų teisėje. Minėto ECTIL atlikto tyrimo medžiagoje pristatoma byla, pagal kurios faktus nužudyto vergo savininkas pareiškė ieškinį vergą nužudžiusiam asmeniui, reikalaujantis atlyginti ne tik vergo rinkos kainą, bet kadangi vergas pagal pirkimo pardavimo sutartį buvo pažadėtas pirkėjui, tai ir sutartyje numatytą baudą už sutarties nevykdymą ir šis reikalavimas buvo pripažintas pagrįstu.²⁸

Pirminė ir paskesnė žala bent jau teoriškai gali būti skiriama dar į keturis porūšius, t.y. priklausomai nuo žalos santykio su neteisėta veika, vertinant žalos atsiradimo momentą, nustatant, 1) ar žala atsirado tiesiogiai vykdant neteisėtą veiką, 2) ar susiformavo kaip neteisėtos veikos pasekmė²⁹; arba priklausomai nuo neteisėtos veikos ir žalos santykio su nukentėjusiuoju, nes 3) žalą dėl neteisėtos veikos gali patirti tiesiogiai nuo jos nukentėjęs

²⁵ Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.). op. cit., p. 194..

²⁶ Plačiau apie tai: Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Winiger, B. *supra note 1*, p. 209.

²⁹ Pavyzdžiui, vairavimo mokymo automobilis buvo apgadintas autoįvykio metu ir nukentėjusysis patyrė ne tik automobilio remonto išlaidas (pirminė žala), bet ir negavo pajamų vairavimo mokymo paslaugų verslo (antrinė žala).

asmuo (pirminis³⁰ nukentėjusysis), arba tokia 4) žala gali atsirasti tiesiogiai nuo neteisėtos veikos nenukentėjusiam asmeniui (antriniam nukentėjusiajam).³¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas šių kategorijų neišskiria, tačiau kadangi Lietuvos deliktų teisė yra paremta iš Prancūzijos perimta generalinio delikto doktrina, tai galima daryti išvadą, jog šių kategorijų žalos priteisimas yra galimas.

Pirminės ir paskesnės žalos kategorijų atskyrimas ne visada turi praktinės reikšmės. Pavyzdžiui, pagal LR CK 6.283 str. numato, jog žala sveikatos sužalojimo atveju atlyginama tik asmuo, kurio sveikata buvo sužalota. Kitaip tariant, net jei dėl to žalą taip pat patyrė ir sužaloto asmens artimieji (antriniai nukentėjusieji), jų teisė į žalos atlyginimą civiliniame kodekse specialiai neregamentuojama. Kita vertus, nukentėjusiojo mirties atveju, teisė į žalos atlyginimą turi mirusiojo išlaikytiniai. Be to, šių žalos kategorijų atskyrimas gali turėti įtakos, vertinant, ar pakankamai nutolusi žala, pvz. grynai ekonominio pobūdžio žala, kuri iš esmės yra antrinio nukentėjusiojo negautos pajamos³² – turi būti atlyginama, ypač esant skirtingoms pažeidėjo kaltės formoms, pavyzdžiui tyčiai, dideliame neatsargumui ar paprastam neatsargumui. Taigi, nagrinėjant reikalaujamos paskesnės žalos pagrįstumo klausimus, teismui kaip taisyklė iškyla priežastinio ryšio bei žalos numatomumo klausimai.³³

Matyt dėl to, jog aukščiau minėtos kategorijos iš pirmo žvilgsnio atrodo panašios savo esme, kai kurios valstybės (tas pasakytina ir apie Lietuvą) šios kategorijos nėra skiriamos. Tačiau šių kategorijų išskyrimas gali būti svarbus dėl materialinių ir procesinių ypatybių, pavyzdžiui žala, kuri atsiranda vėliau ir pasireiškia kaip delikto pasekmė (turima omenyje paskesnė žala, negautos pajamos) laikoma labiau abstrakčia ir jai taikomos kitokios, dažnai ne tokios griežtos, įrodinėjimo taisyklės³⁴, kita vertus ne visa paskesnė žala gali būti atlyginama bei ne viesiems nukentėjusiesiems, dėl priežastinio ryšio, žalos numatomumo ar pačių vertybių, kurias siekiama apginti prigimties argumentų.

Autoriai, ypač kalbant apie JAV taikomą praktiką,³⁵ dažnai išskiria dar dvi specifines turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijas: bendrąją ir specialiąją žalą. Anot jų, bendroji žala yra preziumuojamas neteisėto veikimo (delikto) padarinys, tuo tarpu specialioji žala kiekvieną kartą turi būti vertinama pagal konkrečios bylos faktus. Šių dviejų turtinės žalos

³⁰ Lietuvos doktrinoje dar gali būti vadinamas pirmaeilium nukentėjusiuoju.

³¹ Pavyzdžiui, automobilis rėžėsi į elektros stulpą ir nutraukė elektros tiekimo liniją, tuo padarydamas žalą elektros perdavimo įmonei (žala pirminiam nukentėjusiajam), kaip įvykio pasekmė, dėl padidėjusios elektros įtampos, sugedo cemento gamyklos įrengimas, kurį teko remontuoti. (žala antriniam nukentėjusiajam)

³² Plačiau apie tai: Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*.

³³ Išsamūs argumentai dėl būtinumo riboti grynai ekonominės žalos taisyklės taikymą išdėstyti ten pat: *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*, Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note 13*, p. 194.

³⁵ Mullis, A., Oliphant, K., *supra note 16*, p. 249.

kategorijų išskyrimas pagrįstas išimtinai įrodinėjimo taisyklių skirtumu: bendroji žala pagrįsta prezumpcija ir nebūtinai įrodinėjama, o specialioji žala privalo būti įrodyta ieškinyje, norint, kad teismas priteistų jos atlyginimą.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad paminėtų žalos kategorijų nereikėtų skirti dirbtinai. Teismų praktikoje jos turėtų būti išskiriamos tik praktiniais sumetimais, t.y. nustatant tam tikrai žalos kategorijai būdingas įrodinėjimo taisykles bei vertinamųjų aplinkybių ypatybes.

TURTINĖS ŽALOS, KYLANČIOS IŠ DELIKTŲ, KATEGORIJOS LIETUVOS TEISĖJE

Pirminiai Lietuvos Respublikos teisės šaltiniai nepateikia tikslaus turtinės žalos apibrėžimo ir išsamaus turtinės žalos kategorijų sąrašo. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.249 str. randamas toks žalos apibūdinimas: „asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai) ir negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.“³⁶ Iš šio apibūdinimo, matyti, jog CK išskiriamos dvi pagrindinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos: *tiesioginė žala ir negautos pajamos*, kurių kaip matyti iš analizės pateiktos aukščiau skiriamasis kriterijus yra žalos atsiradimo momentas. Tai pagrindinė ir Lietuvos teismų praktikoje taikoma turtinės žalos klasifikacija. Šią klasifikaciją galima suprasti dvejopai, t.y. priklausomai nuo žalos santykio su neteisėta veika bei vertinant žalos atsiradimo momentą, nustatant, ar žala atsirado tiesiogiai vykdant neteisėtą veiką, ar susiformavo kaip neteisėtos veikos pasekmė; arba priklausomai nuo neteisėtos veikos ir žalos santykio su nukentėjusiuoju, nes žalą dėl neteisėtos veikos gali patirti tiesiogiai nuo jos nukentėjęs asmuo (pirminis nukentėjusysis), arba tokai žala gali atsirasti tiesiogiai nuo neteisėtos veikos nenukentėjusiam asmeniui (antriniam nukentėjusiajam), kurio atžvilgiu neteisėta veika ir atsiradusi žala bus netiesioginė³⁷. Pastebėtina, jog ECTIL³⁸ atlikto mokslinio tiriamojo projekto klausimyne iš paminėtų turtinės žalos kategorijų išskiriama pirminė ir paskesnė žala (*primary and consequential damage*); reali žala ir negautos pajamos (*positive damage and loss of profit*), kuri tapatinama su *damnum emergens* ir *lucrum cessans*, tačiau tiesioginė ir netiesioginė žala, kaip kategorijos nėra išskiriamos.

³⁶ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, *supra note 8*.

³⁷ Šios dvi teisinės kategorijos autorių išskiriamos ir išsamiai nagrinėjamos analizuojant žalą, atsiradusią sužalojus asmens sveikatą: tikslus nukentėjusiojo nustatymas leidžia teismui parinkti tinkamą įrodinėjimo schemą ir nuspręsti dėl žalos atlyginimo. Pvz., žr.: Harpwood, V. *Modern Tort Law*, 6th ed London; Portland, Or: Cavendish Pub, 2005, p. 48.

³⁸ Žr. išnašą Nr. 1.

Civilinio kodekso komentaras nurodo tokią Civilinio kodekso 6.249 str. interpretaciją: „[ž]ala, įvertinta pinigais, laikoma nuostoliais, o šie taip pat, kaip ir žala, skirstomi į tiesioginius (realius) ir netiesioginius (negautas pajamas)“³⁹, iš kurios reikėtų suprasti, jog netiesioginė žala yra tapatinama su negautomis pajamomis. Toks „negautų pajamų“ ir „netiesioginės žalos“ terminų tapatinamas pastebimas ir teismų praktikoje. Kita vertus, prasminiu požiūriu galima numanyti, kad įstatymų leidėjas įtvirtindamas tokius terminus civiliniame kodekse siekė nustatyti užsienio šalių deliktinės teisės doktrinoje gerai žinomas turtinės žalos kategorijas, t.y. *damnum emergens* (reali žala, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *positive damage*) ir *lucrum cessans* (negautos pajamos, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *loss of profit*) tačiau reikia pripažinti, kad turėtas išlaidas teisės normoje prilyginus tiesioginiams nuostoliams bei šią kategoriją priešpastačius negautoms pajamoms, neišvengta neaiškumų bei dviprasmybių dėl kylančių sąsajų su kitomis deliktinės teisės doktrinoje įprastomis turtinės žalos kategorijomis, pvz. pirmine ir paskesne žala (*ang. primary ir consequential damage*).

Iš tiesų, negautos pajamos gali būti ir tiesioginė ir netiesioginė žala, nes jos gali atsirasti ir kaip tiesioginis ir kaip paskesnis neteisėtos veikos rezultatas, kita vertus negautos pajamos kaip žala gali atsirasti tiek pirminiam asmeniui, tiesiogiai nukentėjusiam nuo neteisėtos veikos, tiek ir antriam nukentėjusiajam (pvz., mirus asmeniui, kuris teikė išlaikymą). Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje aiškiai nepasisakoma, ar skiriasi ir kuo skiriasi tiesioginės ir netiesioginės žalos kategorijų įrodinėjimo taisyklės. Pavyzdžiui iš bylos A. A. p. UAB „Kamintras“ matyti, kad teismas prašo *įrodyti negautų pajamų realumą*: „netiesioginiai nuostoliai (negautos pajamos), ... atlyginami tik atsižvelgiant į tai, ar iš tikrųjų jie realiai padaryti. ... Patirti netiesioginiai nuostoliai turi būti pagrįsti realiomis, įrodytomis, neišvengiamomis, o ne tikėtinomis pajamomis.“⁴⁰ Kita vertus, byloje G.L. p. ŽŪB „Vyčia“ ieškovui, kuris savo įsirengtame tvenkinyje vykdė žuvininkystės veiklą, prašant priteisti nuostolius kaip negautas pajamas, kurias jis būtų gavęs, jeigu tvenkinys nebūtų buvęs užterštas, „šių nuostolių dydžiui nustatyti atsižvelgtina į tai, kokį laikotarpį jis užsiėmė šia ūkine veikla, taip pat įvertintina, kiek laiko prireiktų iki tvenkinio užteršimo buvusiai situacijai (t.y. konkrečiais metais buvusiam tvenkinio žuvingumui ir iš vykdytos veiklos gautų

³⁹ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 342.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2007.

pajamų lygiui) atkurti.”⁴¹ Pastebėtina, kad netiesioginės žalos kategorijai teismų praktikoje priskiriami ir žalos, atsiradusios dėl galimybių naudotis daiktu, sumažėjimo, arba žalos, atsiradusi dėl teisėtų lūkesčių bei kiti atvejai.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.238 str. 2 dalis ir 6.239 str. aprašo dar dvi turtinės žalos kategorijas – turtinę žalą, susijusią su asmens sveikatos sužalojimu⁴² ir turtinę žalą atsiradusią dėl gyvybės atėmimo⁴³, kurios yra išskirtos remiantis ginamo intereso

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-407/2006.

⁴² Remiantis Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse išdėstytais žalos atsiradimo atvejais, galima išskirti, jog žala, padaroma tiesiogiai žmogui, gali pasireikšti asmens kūno sužalojimu arba sveikatos sutrikdymu. Civilinio kodekso 6.284 str. 2 dalis numato, jog tokiu atveju teismas priteisia atlyginti nuostolius tokia apimtimi, kad nukentėjusysis būtų grąžintas į prieš pažeidimą buvusią padėtį./ Mikelėnas, V. *supra note*. 4, p. 144.

Ši kategorija plačiai prižįstama visose Europos šalyse ir kai kur moksliniuose darbuose netgi vadinama biologine žala (*biological damage*). / Von Bar, C. *The Common European Law of Torts*. Oxford: New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1998, p. 23. Europos deliktinės teisės principų 10:202 straipsnis numato, kad žala, atsiradusi asmens sveikatos sužalojimo atveju, apima negautas asmens pajamas, žalą dėl asmens darbingumo sumažėjimo (net jei tai ir nėra susiję su negautomis pajamomis) ir protingos išlaidos, skirtos sveikatos atstatymui./ European Group on Tort Law, ed., *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Wien; New York: Springer, 2005.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pripažįsta ir aiškiai identifikuoja tokią kategoriją – remiamasi civilinio kodekso CK 6.283 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisykle, numatančia, kad „jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą.“ Svarbu paminėti, kad antroji šio civilinio kodekso straipsnio dalis išvardija konkrečius žalos atlyginimo atvejus, kuomet žala yra susijusi su asmens sveikatos sužalojimu: „asmens negautos pajamos ir su sveikatos grąžinimu susijusios išlaidos (gydymo, papildomo maitinimo, vaistų įsigijimo, protezavimo, sužaloto asmens priežiūros, specialių transporto priemonių įsigijimo, sužaloto asmens perkvalifikavimo išlaidos bei kitos sveikatos grąžinimui būtinos išlaidos).“ / Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, *supra note* 8. Apibendrinant peržiūrėtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką šiuo klausimu darytina išvada, jog teismas visgi daugiau dėmesio skiria reikalavimų atlyginti neturtinę žalą ir pačios neturtinės žalos, kaip kategorijos analizei, turtinės žalos klausimus dažnai aptardamas lakoniškai.

⁴³ Esminis šios turtinės žalos kategorijos bruožas – žala atsiranda dėl poveikio asmeniui, tačiau dėl jos atlyginimo kreipiasi ne tas, kurį tiesiogiai palietė neteisėta veika (sukėlusi mirtį), o tretieji asmenys, kuriems žala atsiranda mirus fiziniam asmeniui. Nepaisant to, tokio pobūdžio žalą sudėtinga kategorizuoti remiantis žalos atsiradimo laiko ir jos santykio su neteisėta veika aspektu: Anot prof. Helmut Koziol, tokią žalą galima vertinti ir kaip tiesioginę (pirminiu nukentėjusiuoju laikomas miręs asmuo, tiesiogiai patyręs žalą), ir kaip netiesioginę (nukentėjusiais gali būti laikomi tretieji asmenys, kurie žalą patyrė dėl pirminio nukentėjusiojo mirties)./ Koziol H., Steininger, B.C. *European Tort Law 2006*. Wien; London: Springer, 2007, p. 419. Europos šalių ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisinėje praktikoje žala dėl gyvybės atėmimo identifikuojama kaip atskira turtinės žalos kategorija ir teismai tokios kategorijos žalą priteisia tinkamai ją įrodžius./ Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note* 13, p. 193. Teisinėje literatūroje išskiriama ir šios kategorijos sub-kategorijų: žala, atsirandanti dėl išlaikytojo netekimo (vadinama *dependency loss*) / Steele, J. *Tort Law: Text, Cases, and Materials*, 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, USA, 2010, p. 518. Žala, atsirandanti dėl sutuoktinio gyvybės atėmimo arba žala, atsirandanti dėl bendravimo su artimu žmogui galimybės netekimo (*loss of consortium*). Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *op.cit.*, p. 210. Pastaroji subkategorija prieštaringai vertinama įvairiose šalyse – bendravimo su artimu žmogui galimybės netekimas kaip atskira kategorija nėra pripažįstamas ir atlyginamas Austrijoje, Olandijoje, Graikijoje ir Vokietijoje, tačiau tokią žalą priteisti galima Prancūzijoje ir priklausomai nuo aplinkybių, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Didžiojoje Britanijoje bei Italijoje. / *Ibid.*, p. 200. Kokias žalos rūšis paprastai reikalaujama priteisti Lietuvos teismų praktikoje gyvybės atėmimo atveju randame byloje S.U., D.U., G.U. p. D.N. ir Lietuvos Valstybė S.U., D.U., G.U. p. D.N. ir Lietuvos valstybę: ieškovė, kurios sutuoktinis mirė jį partrenkus lengvajam automobiliui vietoje, kur policijos pareigūnai tuo metu tyrė kitą eismo įvykį, iš jos sutuoktinį automobiliumi partrenkusio asmens ir Lietuvos Valstybės (dėl to, jog įvykio vietoje policijos pareigūnai neužtikrino tvarkos ir saugumo) prašė priteisti neturtinę žalą jai, kaip sutuoktinei, laidojimo

kriterijumi. Tai yra pagrindiniai atvejai, kai pozityvioji teisė įtvirtina turtinės žalos kategorijas. Vienok pastebėtina, jog reglamentuojant kai kuriuos atskirus žalos atsiradimo atvejus, detalizuojama, kokia turtinė žala turėtų būti atlyginama. Pavyzdžiui Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.299 straipsnis, reglamentuojantis žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų, nurodo, jog atlyginama žala reiškia (1) dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo atsiradusią žalą, įskaitant neturtinę ir (2) nukentėjusio asmens turtui, kurį šis paprastai naudojo buityje, padarytą žalą. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 2 dalyje reglamentuojama žalos, susijusios su asmens sveikatos sužalojimu, atlyginimą bei nurodo tokias turtinės žalos kategorijas: asmens negautos pajamos⁴⁴ ir su sveikatos grąžinimu susijusios išlaidos.

išlaidas, turtinę žalą dviems nepilnamečiams vaikams laikotarpiu, kol vyko teismo procesas (baudžiamoji byla), nustatyto dydžio išmokas vaikams kol jie sulauks pilnametystės, o jeigu jie mokysis – ir mokymosi laikotarpiu iki jiems sukaks 24 metai. Tiek pirmosios ir antrosios, tiek kasacinės instancijos teismas ieškinį tenkino ir žalą priteisė, visą ją (išskyrus neturtinę) įvardindamas turtine žala./Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010.

Apibrėžiant asmenų, kurie gali pretenduoti į šios kategorijos žalos atlyginimą, ratą, pvz. Jungtinių Amerikos Valstijų 1976 m. išleistas Fatal Accidents Act išskiria sutuoktinius, partnerius ir visus kitus asmenis, reikalingus išlaikymo ir gyvenusius kartu su mirusiuoju, kaip turinčius teisę į žalos atlyginimą. Įdomu pastebėti, kad šiame teisės akte prie pastarosios grupės priskiriami ir buvę sutuoktiniai ir/ar buvę partneriai. /Steele, J., *supra note 43*, p. 518. Taip pat pabrėžiama, kad bendrosios teisės tradicijos šalyse asmens mirties atveju nėra kompensuojama žala, susijusi su sumažėjusia nukentėjusiojo gyvenimo trukme. / Owen, *supra note 24*, p.183. Lietuvos Civilinio kodekso 6.284 str. 1 dalis pateikia išsamų sąrašą asmenų, kurie turi teisę gauti turtinės žalos atlyginimą fizinio asmens mirties atveju: asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Civilinio kodekso komentaro autoriai minėtą teisės normą aiškina plečiamai – jų nuomone tokia turtinė žala taip pat galėtų būti atlyginama ir žuvusiojo sugyventiniui (jam priskiriamos tokios pat teisės į turtinės žalos atlyginimą kaip ir teisėtam sutuoktiniui)./ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 395.

⁴⁴ Žala, atsiradusi dėl sumažėjusio ar netekto asmens darbingumo daugelyje šalių išskiriama kaip atskira turtinės žalos kategorija. Magnus,U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note 13*, p. 198–199.. Ji akivaizdžiai yra orientuota į turtinio asmens intereso apsaugojimą, o šios kategorijos žala vertintina kaip vėliau atsiradusi neteisėtos veikos pasekmė (t.y. vertinant pagal žalos santykio su neteisėta veika kriterijų ši žala būtų laikoma netiesiogiai atsirandančia, *paskesne žala*). Lietuvos teisės šaltiniai išskiria tokią turtinės žalos kategoriją ir pakankamai išsamiai ją aptaria: Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse yra atskiras straipsnis (6.286), reglamentuojantis žalą dėl pasikeitusio asmens darbingumo, sąlygoto asmens sveikatos sužalojimo - čia nurodoma, kad: „...iš dalies netekęs darbingumo nukentėjęs asmuo turi teisę bet kada reikalauti iš atsakingo už žalą asmens atitinkamai padidinti žalos atlyginimą, jeigu jo darbingumas dėl sveikatos sužalojimo paskiau sumažėjo palyginti su tuo darbingumu, kuris jam buvo likęs tuo metu, kai priteistas žalos atlyginimas, išskyrus atvejus, kai žala buvo atlyginta priteisiant konkrečią vienkartinę pinigų sumą.“ / Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, *supra note 8*. Taigi akivaizdžiai matyti, kad įstatymų leidėjas civiliniame kodekse identifikuoja pačią turtinės žalos kategoriją ir įtvirtina su ja susijusias taisykles. Be to Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (6.285 str.) numato, kad žala dėl netekto darbingumo ar jo sumažėjimo gali būti kompensuojama tik asmenims nuo 14 metų – kitais atvejais kompensuojama tik žala dėl sveikatos sužalojimo. Taigi įtvirtinama taisyklė, reikalaujanti sprendžiant klausimus, susijusius su šios kategorijos turtinės žalos atlyginimu, atsižvelgti į nukentėjusiojo amžių. Netektą darbingumą, kaip atskirą kategoriją, plačiai nagrinėja ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, kuriame pateikiamas ne tik apibrėžimas, tačiau ir pagrindiniai skaičiavimo būdai./ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 393. Įdomu tai, kad netektas asmens darbingumas nėra įvardijamas civilinio kodekso 6.283 straipsnyje vardijant žalą, kuri gali būti kompensuojama sveikatos sužalojimo atveju. Nepaisant to, teismas praktikoje šią kategoriją suvokia kaip priskirtiną žalai asmens sveikatos

Taigi, lyginamuoju aspektu įvertinus užsienio šalių praktikoje išskiriamas kategorijas, aiškiai matyti, jog turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse nėra detaliam reglamentuojamos. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras pateikia tą pačią civiliniame kodekse randamą klasifikaciją, nurodydamas, kad žala gali pasireikšti esamų turtinių vertybių sunaikinimu, jų vertės sumažinimu ar turtinės padėties grąžinimu į ankstesnę padėtį (tiesioginė, reali žala arba pozityvūs nuostoliai) arba tam tikrų materialinių vertybių negavimu (negauta nauda, negautos pajamos arba negatyvūs nuostoliai)⁴⁵.

Kituose Lietuvos autorių darbuose pateikiamas išsamesnis turtinės žalos skirstymas į kategorijas: turtinė žala išskiriama į tiesioginę ir netiesioginę⁴⁶, taip pat galima rasti⁴⁷ žalos klasifikaciją pagal vertybių pobūdį: išskiriama žala turtui (padaroma jį sunaikinant, sugadinant, sumažinant vertę), asmeniui (padaroma atimant gyvybę, sužalojant jo psichinę ar fizinę sveikatą, pažeidžiant žmogaus teises). Tačiau išsamesnės minėtų kategorijų analizės čia nėra. Bene išsamiausiai turtinės žalos kategorijos nagrinėjamos prof. Valentino Mikelėno: jis savo darbe⁴⁸ gana nuodugniai analizuoja pačią deliktinę atsakomybę, žalą, žalos atlyginimo klausimus ir išskiria turtinės žalos rūšis pagal sužalotos ar prarastos vertybės pobūdį (žalą turtui ir žalą asmeniui), o taip pat apžvelgia *damnum emergens* ir *lucrum cessans* kategorijas. Grynai ekonominės žalos prigimtis bei atlyginimo ypatumai nagrinėjami Simonos Selelionytės Drukteinienės mokslinėje publikacijoje.⁴⁹

sužalojimo atveju ir priteisia patirtą žalą. Praktikoje daugiausiai ginčijamasi dėl atlyginamos žalos dydžio. Pavyzdžiui, byloje B. B. p. Vytėnų žemės ūkio bendrovė, ieškovė prašė priteisti netekto darbingumo kompensaciją, nes darbo metu buvo sužalota pasibaidžiusio arklio ir dėl to neteko 35 proc. darbingumo. Teismai įvertinę įrodymus ieškinį tenkino – ieškovei buvo priteista kompensacija periodinėmis išmokomis, *skaičiuojama nuo jos vidutinio atlyginimo*. / Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2007. Kitoje byloje V. V. prieš R. V. buvo įtvirtinta žalos dėl netekto darbingumo atlyginimo asmeniui, kuris sužalojimo metu dar mokėsi ir niekur nedirbo, taisyklė: vidurinę mokyklą lankęs ieškovas buvo sumuštas, patyrė sunkių sužalojimų, jam buvo nustatytas invalidumas, dėl to jis negalėjo įsidarbinti ir gauti pajamų. Pirmosios bei antrosios instancijų teismai ieškovei priteisė žalos atlyginimą nuo minimalaus darbo užmokesčio, tačiau teismas atkreipė dėmesį, jog ieškovas buvo suluošintas ir tapo invalidu labai jaunas ir, kaip bet koks kitas jo amžiaus jaunuolis, dar tik siekė turėti išsilavinimą, todėl preziumuoja, kad ieškovas turėjo visas ateities perspektyvas įgyti tinkamą specialybę, kita vertus, būdamas fiziškai stiprus, net ir neturėdamas atitinkamos kvalifikacijos – pakankamai užsidirbti pragyvenimui, todėl žalos atlyginimą priteisė nuo vidutinio darbo užmokesčio. / Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87/2007.

⁴⁵ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 342..

⁴⁶ Pvz., žr. Mikelėnas, V. *supra note 4*, p. 180; Ambrasienė, D., et al. (ed.), *supra note 4*, p. 191., ir kt.

⁴⁷ Mikelėnas, V. *supra note 4*, p. 180.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 144-188.

⁴⁹ Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*.

Apibendrinant galima teigti, jog tiek Lietuvos mokslinėje literatūroje, tiek pozityviojoje teisėje randama turtinės žalos klasifikacija nėra išsami. Užsienio valstybių teisės aktuose (nepriklausomai nuo teisinės tradicijos) turtinės žalos kategorijos taip pat nėra išsamiai išvardijamos, dažniausiai tik nurodant skirtumą tarp tiesioginės ir netiesioginės žalos, tačiau nepaisant to, gausu užsienio autorių darbų, išskiriančių atskiras turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijas, analizuojančių įvairius turtinės žalos kategorijų aspektus, o taip pat ir išsamiai atskleidžiančių užsienio valstybių teismų praktiką šiais klausimais.

IŠVADOS

Kadangi turtinė žala, kylanti iš deliktų gali būti labai įvairi, sprendžiant dėl tokios žalos atlyginimo klausimus dažnai iškyla su jos įrodinėjimu, nukentėjusiųjų nustatymu bei žalos atlyginimo metodais susijusios problemos.

Skirtingų kategorijų atskyrimas remiantis straipsnyje įvardintais kriterijais yra svarbus tuo, kad taikant deliktinės teisės normas praktikoje galima lengviau, tiksliau ir greičiau identifikuoti kilusį ginčą bei numatyti specifinius žalos atlyginimo materialinius bei procesinius elementus, tokius kaip: kokia patirta žala gali būti atlyginama; kokie nukentėjusiesiems; kokios įrodinėjimo taisyklės taikomos ir kaip jos pasiskirsto tarp šalių, be to, kategorijų atskyrimas yra reikšmingas ir nuoseklios teisinės praktikos kūrimo procese.

Nors turtinės žalos kategorijų pagal įvairius kriterijus galima išskirti nemažai, tačiau jų nereikėtų skirti dirbtinai. Teismų praktikoje jos turėtų būti išskiriamos tik praktiniais sumetimais, t.y. nustatant tam tikrai žalos kategorijai būdingas įrodinėjimo taisykles bei vertinamųjų aplinkybių ypatybes.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse išskiriamos dvi pagrindinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos: *tiesioginė žala ir negautos pajamos*. Be to, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje tapatinamos negautos pajamos ir netiesioginė žala. Ši klasifikacija skiriasi nuo pateiktos ECTIL tiriamojo projekto klausimyne. Jame išskiriama pirminė ir paskesnė žala (*primary and consequential damage*); reali žala ir negautos pajamos (*positive damage and loss of profit*), kuri tapatinama su *damnum emergens* ir *lucrum cessans*, tačiau tiesioginė ir netiesioginė žala, kaip kategorijos nėra išskiriamos. Prasminiu požiūriu galima numanyti, kad įstatymų leidėjas įtvirtindamas tokius terminus civiliniame kodekse siekė nustatyti užsienio šalių deliktinės teisės doktrinoje gerai žinomas turtinės žalos kategorijas, t.y. *damnum emergens* (reali žala, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *positive damage*) ir *lucrum cessans* (negautos pajamos, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *loss of profit*) tačiau reikia

pripažinti, kad turėtas išlaidas teisės normoje prilyginus tiesioginiams nuostoliams bei šią kategoriją priešpastačius negautoms pajamoms, neišvengta neaiškumų bei dviprasmybių dėl kylančių sąsajų su kitomis deliktinės teisės doktrinoje įprastomis turtinės žalos kategorijomis, pvz. pirmine ir paskesne žala (primary and consequential damage).

LITERATŪRA:

1. Ambrasienė, D., et al. (ed.), *Civilinė Teisė: Prievolių Teisė*, 3 leidimas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006.
2. Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.). *Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso Komentarai*, 1 leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
3. Common core projektas, plačiau apie tai: Research, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.common-core.org/node/35>>.
4. ECTIL - European Centre of Tort and Insurance Law, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.ectil.org/>>.
5. European Group on Tort Law, ed., *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Wien; New York: Springer, 2005.
6. Harpwood, V. *Modern Tort Law*, 6th ed London; Portland, Or: Cavendish Pub, 2005.
7. Kionka, E. *J.Torts in a Nutshell*, 5th ed, West Nutshell Series. St. Paul, MN: West/Thomson, 2010.
8. Koziol H., Steininger, B.C. *European Tort Law 2006*. Wien; London: Springer, 2007.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2007.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-407/2006.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2007.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87/2007.
15. Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *Unification of Tort Law: Damages, Principles of European Tort Law*, v. 5. The Hague; Boston: Kluwer Law International, 2001.
16. Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
17. Mullis, A., Oliphant, K. *Torts*. London: Macmillan, 1993.
18. Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999
19. Owen, R. *Essential Tort Law*. London: Cavendish, 2000.
20. Prancūzijos Respublikos Civilinis kodeksas, CIVIL CODE, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.
21. Selelionytė-Drukteinienė, S. Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 4.118: 123-146.
22. Steele, J. *Tort Law: Text, Cases, and Materials*, 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, USA, 2010.
23. Winiger, B., et al. (ed.). *Essential cases on damage*. Berlin; Boston : Walter de Gruyter, 2011.
24. Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinis kodeksas (BGB), German Civil Code BGB, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/>.
25. Von Bar, C. *The Common European Law of Torts*. Oxford: New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1998.

PROBLEMS OF CATEGORIZATION OF MATERIAL DAMAGE IN LITHUANIAN TORT LAW FROM COMPARATIVE PERSPECTIVE

Julija Kiršienė*, **Toma Aleknaitė****
Vytautas Magnus University

Summary

The article deals with issue of categorization of material damage in Lithuanian Tort Law with the reference to the materials of research project conducted by the European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL) with the purpose to determine what categories of material damage could be identified in doctrine and practice of Lithuanian tort law.

The first part of the article examines significance and relevance of discerning categories of material damage that emanates from tort. Categorization of material damage could be very helpful for the purposes of deciding on the damage compensation issues, such as identification of burden of proof, victims, compensation methods and other related issues. In addition, categories of material damage are important for coherent case law and legal practice.

The second part analyzes the key criteria for distinguishing these categories. The third part of the article reveals how categories of material damage arising from torts are reflected in Lithuanian legislation and case law, as well as Lithuanian doctrine. The research of Lithuanian Civil Code and case-law of Lithuanian Supreme Court disclosed that two major categories of material damage are discerned, but from comparative perspective they are not identified and applied adequately.

Lithuanian Civil Code distinguishes two major categories of material damages arising from tort: direct damage and loss of revenue. The latter category in court practice and legal doctrine is usually considered as indirect damage. In legal doctrine of other European countries such categories as primary and consequential damage; positive damage and loss of profit or *damnum emergens* and *lucrum cessans*, are more common.

Keywords: material damage, categories of material damage, torts, tort law.

Julija Kiršienė*, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinis išsilavinimas, deliktinė teisė, įmonių teisė, sutarčių teisė.

Julija Kiršienė*, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Private Law, Professor. Research interests: legal education, tort law, company law, contract law.

Toma Aleknaitė**, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto magistrė. Mokslinių tyrimų kryptys: deliktinė teisė, įmonių teisė, sutarčių teisė.

Toma Aleknaitė**, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, master graduate. Research interests: tort law, company law, contract law.